

ANDERS PERS

GAMLA PAPPER

ANGÅENDE

MORA SOCKEN

DESS ÄLDSTA SKATTE-
LÄNGDER

VÄSTERÅS

A. F. BERGHS BOKTRYCKERI 1927

Innehåll

MORA SOCKEN – DESS ÄLDSTA SKATTELÄNGDER.....	5
EFTERSKRIFT	24
NILS STURES INSTIFTELSEBREV	40

MORA SOCKEN – DESS ÄLDSTA SKATTELÄNGDER

Gamla papper angående MORA SOCKEN

Av Anders Pers 1927

(VÄSTMANLAND 1539 nr 4 1/2)
(Väster- och Öster-Dalarne)

ANNO DOMINI 1539 THETTE
EPTER(SCHREFF)NE REGISTER
LYDER PÅ ÅRLIGHE SKATTH OCH
MARCK GELD ÅFF ÖSTRE OK
VESTRE DAALEN.

Bondelagx mand	P(er) Jonss ij Ffarness	5 1/2 ort.	12 öre
	Suen Olss i Nussness	1 öre 6 pen.	
	P(er) Nilss ibid.	7 ort.	
	Hans ij Barkarlåss	2 öre 5 pen.	
	Paul And(er)ss ij Ffassåss	2 öre 1 pen.	
	Oloff Nilss ij Galssåss	} 7 ort.	
	P(er) Nilss ibid.		
	Jon Nilss ibid.		

Går aff th(en)ne 12 bondelagh ij Öst(er)bijgge Settungh i skatt
ijkorn skin — ett tijmb. tuå belg.

Elffuedall Settungh.

Bondelagx mand	Oloff Jönss ij Öнна	5 ort.	12 öre
	Oloff Hen. ij Spiuttemo	17 pen.	
	Suen Nilss ibid.	21 pen.	
	Lasse Olss ij Mijcklaenghe	20 pen.	
	Jon Kettiilss ibid.	1 öre	
	Jon Erss ibid.	7 ort.	
	Nils Jönss ibid.	13 pen.	
	Anders Perss	} 15 pen.	
	Cristine Nisse		
	Nils Hen. i Kalffsarffue	5 ort.	
	Jugha(n)s Lasse ibid.	4 ort. 3 pen.	
	Lasse Hen. ibid.	7 pen.	
Bondelagx mand	Nils Larss ij Mijcklaenghe	4 ort. 2 pen.	12 öre
	Suen Jonss ibid.	5 1/2 ort. 2 pe.	
	Örian Olss på Nessett	22 pen.	
	Karin ij Becke	17 pen.	
	Nils Brijniolffss ibid.	10 pen.	
	Oloff Larss ibid.	9 pen.	
	Anders Erss i Månsta	1 öre 1 pen.	
	Suen Suenss ij Kårboll	1/2 öre	
	Anders P(er)ss ij Wxeb(er)gh	10 pen.	
	Oloff Suenss ij West(er) Myckeleng	} 1 öre 7 pe.	
	Jon Olss ibid.		
	Oloff Haluordss ij Kättel	1/2 öre	
	P(er) Erss ibid.	5 ort. 2 pen.	
Erik Olss ibid.	18 pen.		

Bondelagx mand	P(er) ij Kätell	1 öre 2 pen.	12 öre
	Nils Olss Garssarffue	1 1/2 öre	
	Erik Jonss ij Wxeb(er)ghe	2 öre 9 pen.	
	Oloff And(er)ss ij Brunssb(er)gh	21 pen.	
	Jon Olss ij Gardssuarffuom	18 pen.	
	Nils Erss ij West(er)Mijckeleng	20 pen.	
	Anna ij Klitten annat årett 3 pen. oc annat årett 4 pen.		
	Suen Biorss ij Gardssuaruom	1 öre	
	P(er) Erss ij Ässen	20 pen.	
	P(er) Nilss ibid.	1 ort.	
	Esbe Lasse i Mierdungo(m)	1 öre 2 pen.	
	Hans Nilss pa Klitte(n)	9 pen.	
	Lasse Biorss ij Gardsuarff	2 ort. 4 pe.	
Bondelagx mand	Jons Olss ij Gardsuarffuom	1 öre	12 öre
	Oloff Erss ij Wester Mijckelengh	5 ort. 2 pe.	
	Suen Olss ij Öster Mijckelengh	1 öre 11 pe.	
	Sebbe Olss ibid.	20 pe.	
	P(er) Erss ij Äuedzbergh	2 ort.	
	Jon Jönss ij Wxeb(er)gh	4 ort.	
	Oloff Erss ij Lokom	3 1/2 ort.	
	Lasse Tommass i Biörkom	1 öre 6 pen	
	Erik Tonmass i Östennor	1 1/2 öre 1 pe.	
Jöns Larss ij Mijckelengh	1 öre		
Bondelagx mand	Nilss Jönss ij Östennor	8 ort. 3 pe.	12 öre
	Erik Nilss ibid.	19 pen.	
	Erik Suenss i Wxeb(er)gh	} 6 öre	
	Hans Suenss ibid.		
	Nils Suenss ibid.		
	Oloff Suenss		
	Jon Olss ij Gardsuarff	19 pen.	
	Nils Olss ibid.	10 pen.	
	Nils Jönss ij Roott	11 pen.	
	Nils Biorss ij Mijckelenghe	10 pen.	
Jon Olss ibid.	8 pen.		
Bondelagx mand	Haluord Suenss ij Kätellom	4 ort. 2 pe.	12 öre
	Haluard Ol. ij Wxeb(er)gh	1 öre 2 pe.	
	Lasse Benctss ibid.	1/2 öre	
	Per Iffuarss ij Kråkeb(er)gh	2 öre	
	Lasse Olss ibid.	3 öre	
	Morth(e)n ibid.	1/2 marc.	

(VÄSTMANLAND 1550 n:r 4)
(Väster- och Öster-Dalarne m. m.)

AARLIGHE RENTAN
VTIJ ALLE PARSSELER SOM ARLIGHE VTGAR
AFF OSTRE OCH VESTRE DALARNE

SOM JÖRENN JÖNSSON
VTIJ BEFALNI(N)G HAFUER
AN(N)O DOMINI ETC.

1 5 5 0

Bondelagx mand	P(er) ij Kätell	1 öre 2 pen.	12 öre
	Nils Olss Garssarffue	1 1/2 öre	
	Erik Jonss ij Wxeb(er)ghe	2 öre 9 pen.	
	Oloff And(er)ss ij Brunssb(er)gh	21 pen.	
	Jon Olss ij Gardssuarffuom	18 pen.	
	Nils Erss ij West(er)Mijckeleng	20 pen.	
	Anna ij Klitten annat årett 3 pen. oc annat årett 4 pen.		
	Suen Biorss ij Gardssuaruom	1 öre	
	P(er) Erss ij Åssen	20 pen.	
	P(er) Nilss ibid.	1 ort.	
	Esbe Lasse i Mierdungeo(m)	1 öre 2 pen.	
	Hans Nilss pa Klitte(n)	9 pen.	
	Lasse Biörss ij Gardsuarff	2 ort. 4 pe.	

Bondelagx mand	Jons Olss ij Gardsuarffuom	1 öre	12 öre
	Oloff Erss ij Wester Mijckelengh	5 ort. 2 pe.	
	Suen Olss ij Öster Mijckelengh	1 öre 11 pe.	
	Sebbe Olss ibid.	20 pe.	
	P(er) Erss ij Äuedzbergh	2 ort.	
	Jon Jönss ij Wxeb(er)gh	4 ort.	
	Oloff Erss ij Lokom	3 1/2 ort.	
	Lasse Tommass i Biörkom	1 öre 6 pen	
	Erik Tonmass i Östennor	1 1/2 öre 1 pe.	
Jöns Larss ij Mijckelengh	1 öre		

Bondelagx mand	Nilss Jönss ij Östennor	8 ort. 3 pe.	12 öre
	Erik Nilss ibid.	19 pen.	
	Erik Suenss i Wxeb(er)gh	} 6 öre	
	Hans Suenss ibid.		
	Nils Suenss ibid.		
	Oloff Suenss		
	Jon Olss ij Gardsuarff	19 pen.	
	Nils Olss ibid.	10 pen.	
	Nils Jönss ij Roott	11 pen.	
	Nils Biorss ij Mijckelenghe	10 pen.	
Jon Olss ibid.	8 pen.		

Bondelagx mand	Haluord Suenss ij Kätellom	4 ort. 2 pe.	12 öre
	Haluard Ol. ij Wxeb(er)gh	1 öre 2 pe.	
	Lasse Benctss ibid.	1/2 öre	
	Per Iffuarss ij Kråkeb(er)gh	2 öre	
	Lasse Olss ibid.	3 öre	
	Morth(e)n ibid.	1/2 marc.	

Månsta.

Jon Ersson	8 d:r
Anders Ersson	9 d:r
Oloff Ersson	11 d:r

Kalzarffvedt.

Henrich Jönsson	16 d:r
Sebbe Olsson	20 d:r
Oloff Ersson	10 d:r
Lasse Henrichss.	16 d:r
Hans Olsson	10 d:r

Åssen.

Pilta Ped(er)	1 öre 4 d:r
Jon Kättilsson	16 d:r
Lasse Olsson	1 öre 20 d:r
P(er) Nilsson	1 öre 4 d:r
Suen Olsson	1 öre

Fol. 10.

Brunsborg.

Esbiörn	1 öre 8 d:r
Elin store	15 d:r
Jöns Larsson	8 d:r
Henrich Nilsson	18 d:r
Jon Brijniolffzon	6 d:r
Nils Brijniolsson	8 d:r
Nils Larsson	15 d:r

Löka.

Oloff Ersson	2 öre 8 d:r
Joghans Mariet	10 d:r
P(er) Olsson	20 d:r
Suen Olsson	} 1 öre 9 d:r
Erich Jonsson	

Roott.

Rebbe Joghann	17 d:r
Oloff P(er)sson	1 öre 1 d:r
Chirstinn	11 d:r
Gudheligh	11 d:r
Lasse Nilsson	8 d:r

Stecka Anders	2 öre 1 d:r
Stecka Lasse	} 3 öre 23 d:r
Karin	
Kronge Lasse	19 d:r
P(er) Juarson	1/2 öre
P(er) smed	1 öre
Oloff Knagh	9 d:r
Koffre Suen	1 öre
Halvardz Chirstin	1/2 öre
Lasse Halvardss.	} 21 d:r
Erich Larsson	

Venietth.

Halvard Olsson	1 öre 8 d:r
Nils Karsson	1 öre 6 d.
Stötte Biörn	1 öre 8 d:r
Biörn Olsson	1 öre 6 d.
Suen Olsson	18 d:r
Jons Månsson	18 d:r
Oloff Mechilss.	1 öre
Suen Halvardss	18 d:r
Oloff Suenss.	1 öre
Engelbricth	12 d:r
Oloff Larsson	22 d:r
Oloff Nilsson	1/2 öre
Jon Ersson	1/2 öre
Paval Jonss.	18 d:r
Nils Suenss.	18 d:r
Nils Olsson	18 d:r
Nils Matzon	8 d:r
Nils Karlsson	1/2 öre
Jon Anderss.	22 d:r
Måns Ersson	18 d:r
Matz Suenss.	1 öre 4 d:r
P(er) Larsson	4 d:r
Lasse P(er)sson	1/2 öre

Fol. 15.

SUMMARUZ AFF MORA SOCKN

Marck: gelz pen(ninga)r 94 m(arck) 2 öre 13 d:r

Jttem görs aff th(en)ne socknn

j skoghe skatt jckornn

skinn

9 tijmber

MORA SOCHN.

Wetenes.

Wongers Oluff	1 öre 22 d.
Lisle Oluff	1 öre 2 d.
Matts Jönsson	20 d.
Peder Jönsson	20 d.
Lasse Olsson	1 öre
Nils Persson	22 d.
Jöns Olsson	1 öre 4 d.

Noreth.

Hans Andersson	4 öre
Nils Karsson	2 öre 16 d.
Lars Ersson	16 d.
Erich Jffuersson	4 öre 20 d.
Joen Persson	2 ¹ / ₂ öre
Jöns Persson	1 öre 20 d.
Hinrich Olsson	4 öre 18 d.
Jöns Ersson	2 ¹ / ₂ öre
Erich Larsson	2 ¹ / ₂ öre
Lass Joensson	3 öre 16 d.
Joen Andersson	1 öre 14 d.
Halffuar Persson	2 öre
Per schredare	2 öre
Hans Suensson	1 öre 16 d.
Oluff Jönsson	1 öre 6 d.
Halffuar Nilsson	1 öre 4 d.

Bärkelås.

Oluff Persson	18 d.
Per schreddare	1 ¹ / ₂ öre
Anders Hansson	20 d.
Hans Larsson	1 öre 4 d.
Oluff Andersson	(2 öre 10 d:r)
Jöns Sebbesson	16 d.
Lass Sebbesson	18 d.
Lille Oluff Andersson	14 d.
Nils Persson	1 öre 20 d.
Hans Persson	2 öre 8 d.

Karin Enckia	23 d.
Hinrichz Kirstinn	23 d.
Halffuar Suenss.	1 öre 8 d.
Erich Nilsson	1 öre
Oluff Ersson	1 öre 8 d.
Lass Ersson	1 öre

Monstadh.

Joen Ersson	17 d.
Oluff Ersson	1 öre
Hust(r)v Kiirstin	18 d.
Per Olsson	1 öre
Joen Larsson	6 d.

Åsenn.

Joen Ketilsson	20 d.
Pilte Peder	1 öre 16 d.
Lasse Persson	8 d.
Lass Olsson	2 öre 16 d.
Anders Olsson	16 d.
Oluff Persson	12 d.
Gudnar N.	18 d.
Lasse Suenss.	1 öre 4 d.

Brunsbergh.

Hust(r)v Anna	6 d.
Lass Raffualsson	1 1/2 öre
Nils Esbiorsson	1 öre 16 d.
Anders Nilsson	1 öre 4 d.
Jöns Larsson	16 d.
Anders Hinrichsson	1 öre
Nils Brijnelsson	16 d.
Nils Larsson	18 d.
Nils Olsson	12 d.
Joen Brijnelsson	20 d.

Loka.

Joenn Olsson	12 d.
Erich Olsson	18 d.
Suen Olsson	1 1/2 öre
Anders Larsson	18 d.
Manne Oluff	1 öre 4 d.

Trappe Karin	1 öre 6 d.
Anders Perssonn	1 öre
Öija Nisse	2 öre 6 d.
Kettil Olsson	1 öre 4 d.
Nils orsabiiggjar(e)	2 öre
Oluff skinnar(e)	2 öre
Erich Nilsson	13 d.
Becke Karin	1 öre 4 d.
Becke Suenn	19 (d:r)
Hust(r)v Elin	1 öre 4 (d:r)
Åkes Karin	1 öre 4 (d:r)

Gasarffuith.

Nils Olsson	1 öre 6 d.
Kråke Erich	1 öre 8 d.
Nils Knutss.	2 öre 14 d.
Kråke P(er) Joensson	1 öre 2 d.
Becke Oluff	1 öre 6 d.
Jöns Olsson	1 ore 23 d.
Matts Perssonn	1 öre 9 d.
Erich Olss.	16 d.
Halffuar N.	22 d.
Lima Elin	1 öre 2 d.

Bläcbergh.

Nils Ersson	1 öre
Kråke Erich	6 d.
Nils Knuttss.	1 öre 10 d.
P(er) Joensson	18 d.
Oluff Suenss.	8 d.
Nils Biorsson	2 öre 4 d.
Skogz Nils	1 1/2 öre
Diuse Elin	10 d.
Nils Biörsson	2 öre 5 d.
Erich Joensson	6 d.

Fol. 117.

SUMMA PÅ MORA SOCHN.

Schattebönder 694

Renta

Matgelz pen(i)n(ga)r 119 mark 7 öre 10 d.

Jthem giörs wthi Skoge skatt aff samma Sochnn
årligan

Gråuerck

9 timber 32 skin

(DALARNA 1569 nr 4.)

TIENDE REGISTER
AFF TREE SOKNER WDIJ ÖSTRADALERNA
PRO ANNO ETC. 1569

Kalssarffuett.

Marith w	2 trö
Sebbe Olson ¹	vth på landet
Brita w	1 trö
Elin	
dö Hanz Olson ²	2 1/2 trö

Locka.

Jon Olson ³	döö
Suen Ols(on)	1 span
Jon Ols(on)	dö
Man(n)e Oluff	1 spa(n)

Rott.

Ribbe Jon	1 span
Oluff Larson	1/2 trö
Erich Nils(on)	2 1/2 trö
Lasse And(er)son	1/2 trö
Lasse Olson	1 m(ark)
Marith w	2 trö
Ribe Hans	2 1/2 trö
Biörn And(er)s(on).	
Hindhricht Lars(on)	1/2 trö
Mass Biörs(on)	ine med Biörn

Kliten.

Lasse Olson	1 trö
Ribe Olff	2 1/2 trö
Jon Nils(on)	3 f:r
dö Oluff Biörs(on) ⁴	
Ion Ions	1 spen 1/2 trö
Anna w	2 trö
Iorlanz P(er)	1 sp(an)
Oluff Ions(on)	1/2 trö
Nilz Esbiörs(on)	2 1/2 trö
Erich Hans(on)	1/2 span
Erich Biorils(on)	1/2 f:r
Daffuiz Kirstin ⁵	vt på lan
Resse Nill	2 1/2 trö
Erich Esbiörs(on)	1 trö

¹ Överstruket : Sebbe Olson.

² Överskrivet : Elin.

³ Överstruket : Jon Olson.

⁴ » Oluff.

⁵ » Daffuiz Kirstin.

HIELPE SKATTZ REGISTER AFF MORA SOCHN ANNO ETC. 71.

Ericus Ingeualdj pastor

Gull	5 cronor
Söllff	311 Lodh
peninger	2590 1/2 m.
Kopp(er)	30 lpd
Teenn	7 lpd
Kiöör	42
Oxer	2
Trij års vngnöt	5
1 års vngnöt	9
Fåår	25
Getter	49
Swinn	36

Löper 5121 m. 6 öre
512 m. 1 1/2 öre

Peninger

Joha(n)nes Erici Sacellanus

Söllff	4 Lodh
Kiör	2
Peninger	

Löper 40 m.
4 m.

Soolbijgge Settingh.
Bengzarffwe.

Joenn Anderssonn

Söllff	19 Lod
Kopp(er)	2 lpd 5 m.
Kiöör	8
2 års vngnot	3

Fåår 4
getter 4
Swinn 2

Peninger

Löper 211 m. 7 ör(e)
21 m. 5 1/2 öre

Per Mattzo(n) ibid(em)

Kopp(er)	5 m:r
Kiöör	2

Fåår 2

Peninger

Löper 24 m. 3 öre
2 m. 3 1/2 öre

Karinn änckia ibid(em)

Kopp(er)	15 m.
Köör	2
1 års vngnöt	1
peninger	

Fåår 3

Löper 30 m:r 5 öre
3 m:r 1/2 öre

Ellffuedalls Setungen.

Kätella.

Rassmus Nilsonn

Sölff	11 1/2 lod	
pening	30 m.	2:årss Nötth 1 st.
Kopp(er)	3 lpd	1:årss Nötth 1 st.
Kör	10 st.	får 27 st.
3:årss Nöth	1 st.	gett(er) 12 st.
		Löp(er) 267 m. 4 öre
		Tiennde penng 26 m. 6 öre

Erich P(er)sonn ib(ide)m

Sölff	6 lod	1:årss Notth 1 st.
Kopp(er)	1 lpd	får 10 st.
Kor	8 st.	gett(er) 9 st.
2:årss Nöth	1 st.	Suin 2 st.
		Löp(er) 147 m. 4 ore
		Tiennde penng 14 m. 6 ore

Lasse Ersonn ib(ide)m

Kopp(er)	1/2 lpd	1:årss Nöth 1 st.
Kör	5 st.	får 7 st.
3:årss Nöth	1 st.	gett(er) 6 st.
2:årss Nöth	1 st.	Löp(er) 78 m. 6 öre
		Tiende peng 7 m. 7 öre

Gamlle Lase Ersson

Kopp(er)	2 m.	får 4 st.
Kör	3 st.	gett(er) 4 st.
3:årss Nöth	1 st.	Löp(er) 45 m. 6 ore
		Tiennde pening 4 m. 4 öre 18 d.

Kari(n)n Enckia

Kopp(er)	2 m.	1:årss Nötth 1 st.
Kor	3 st.	får 3 st.
3:årss Nöth	1	gett(er) 4 st.
		Löp(er) 45 m. 6 ore
		Tiennde peng 4 m. 4 öre 18 d.

Jonn P(er)sonn

Solff	2 lod 3 quii(n)t.	2:årss Nötth 1 st.
Kopp(er)	2 lpd	1:årss Nöth 1 st.
penng	12 m.	får 15 st.
Kör	8 st.	gett(er) 9 st.
		Löp(er) 154 m. 4 öre
		Tiende peng 15 m. 3 öre 18 d.

Kirstin änckia(n).
 Kopp(er) 1/2 lpd 2:årss Nötth 1 st.
 Kör 9 st. får 9 st.
 3:årss Nöth 3 st. getter 9 st.
 Löp(er) 133 m. 6 öre
 Tiende pennng 13 m. 3 öre

Hanns Larsonn
 Kopp(er) 1/2 lpd
 Kör 4 st. får 4 st.
 3:årss Nöth 2 st. gett(er) 4 st.
 Löp(er) 63 m. 6 öre
 Tiennde peng 6 m. 3 öre

Lasse Olsson
 Kopp(er) 1/2 lpd
 Kör 5 st. får 7 st.
 3:årss Nöth 1 st. gett(er) 7 st.
 Löp(er) 76 m. 2 ore
 Tiennde pennng 7 m. 5 öre

Wallemar Jönsson
 Kopp(er) 2 m. får 3 st.
 Kör 4 st. gett(er) 2
 Löp(er) 47 m.
 Tiende peng 4 m. 5 öre 18 d.

Mariith änckia
 Kopp(er) 2 m. får 2 st.
 Kör st. gett(er) 2 st.
 Löp(er) 25 m. 6 öre
 Tiende peng 2 m. 4 öre 18(?) d.

Anders Olsson i Locka
 Kopp(er) 6 m.
 Kör 7 st. får 7 st.
 1:årss Nöth 1 st. getter 7 st.
 Löp(er) 91 m.
 Tiende pe(n)ng 9 m. 18 d.

Eriich Olsson på Åssenn
 Kopp(er) 2 m. får 2 st.
 Kör 3 st. gett(er) 2 st.
 Löp(er) 35 m. 6 öre
 Tiennde peng 3 m. 4 öre 18 d.

Elin Enchian

Kor 1 st.

får 2 st.

gett(er) 1 st.

Löp(er) 13 m. 6 öre

Tiende peng 1 m. 3 öre

Grunde Ellin

Kor 1 st.

gett(er) 1 st.

Löp(er) 11 m. 2 öre

Tiende peng 1 m. 7 öre

Oluff Suensson i Locka

Kopp(er) 1 lpd

Kör 12 st.

2:årss Nöth 1 st.

1:årss Nöth 1 st.

får 10 st.

gett(er) 10 st.

Löp(er) 156 m. 2 öre

Tiende peng 15 m. 5 öre

Oluff Jönsonn ib(ide)m

Kopp(er) 1 lpd

Kor 6 st.

3:årss Noth 1 st.

2:årss Nöth 1 st.

får 7 st.

getter 7 st.

Löp(er) 92 m. 4 öre

Tiende peng 9 m. 2 öre

Andh(er)z Olsonn i Brunsberg

Kopp(er) 6 m.

Kör 4 st.

3:årss Nöth 1 st.

får 6 st.

gett(er) 4 st.

Löp(er) 59 m. 6 öre

Tiende pe(n)ng 5 m. 7 öre 18 d.

Per Olsonn

Kopp(er) 5 m.

Kor 4 st.

2:årss Nöth 1 st.

får 6 st.

gett(er) 5 st.

Löp(er) 58 m. 1 öre

Tiende peng 5 m. 6 öre 12 d.

Anders Nilsonn

Kopp(er) 5 m.

Kör 6 st.

2:årss Nöth 1 st.

1:årss Nötth 1 st.

får 6 st.

gett(er) 5 st.

Löp(er) 79 m. 3 öre

Tiende peng 7 m. 7 öre 12 d.

EFTERSKRIFT

Gamla papper angående MORA SOCKEN

Av Anders Pers 1927

I den mån tanken fördjupar sig i dagens liv, söker den sig också till den tid som föregått och som är upphovet till att nuet har just den gestalt, som vi ha för ögonen. Den gångna tiden bildar den mylla, varur dagens kultur spirar.

För min hembygd, Mora, äro de äldsta urkunder, som angå befolkningen i gemen, skattelängderna från 1500-talet, sedan Gustaf Vasa infört reda i uppörden. Jag har trott det vara av intresse att befordra dessa till trycket, varvid jag tagit längderna med 10-årsintervaller. Tidens tand har emellertid gnagt på dem så, att jag måst gå ifrån den precisa perioden för att få en bättre bevarad längd, och ändå har komplettering från närliggande år måst ske för någon by eller mindre område. Skattelängderna äro tre och angå åren 1539, 1550 och 1562. Utdraget omfattar dessutom en tiondelängd för 1569 och uppskattningslängden för Älvsborgs lösen 1571.

Det största intresset knyter sig till den första och sista av dessa längder; den första emedan den står närmast den stora tiden i Mora sockens historia, då befolkningen gjorde sig solidarisk med upprorsmakaren Gustaf Eriksson av Vasasläkten. Längden visar i fråga om skatterna vissa ålderdomliga förhållanden, som voro ställda på avskrivning och försvinna i de senare längderna. Uppskattningslängden för Älvsborgs lösen ger en i vissa avseenden överraskande bild av bygdens ekonomiska förhållanden vid denna tid.

Tydningen av handskriften har erbjudit vissa svårigheter. Avsikten har varit att följa originalen så troget som möjligt. Tolknigen kan någon gång vara tveklaktig. Ofta ha skrivarna haft olika beteckning för samma namn, vare sig på person eller by. För vissa mindre byar ha namnen tydligen ej varit stadgade. Av sammanhanget ser man dock vanligen rätta förhållandet.

För befolkningen i min hembygd, för vilken dessa längder böra vara av det största intresse, vill jag i det följande söka ge en vägledning vid betraktandet av längderna. Den måste vara anspråklös, då

jag ej äger på djupare studier grundad kunskap i ämnet. Det blir sammanställningar mellan vad jag under mitt liv allt från barndomen lärt känna om bygden och dess förhållanden och vad som framträder i längderna. Forskarna kunna gå vidare. På detta område finnes mycket att hämta för den som vill lägga ned möda därpå.

SETTUNGARNA.

Området för Mora socken var då förutom nuvarande Mora även Älvdalen, Vänjan, Soll och Vämhus. I den äldsta längden och allt igenom är Älvdalen en setting (sextung, sjettedel) av Mora. 1571 års uppskattningslängd för Mora har en summering, där Älvdalen ej är medräknad. Denna skatt erkänner sig kyrkoherden Ericus Ingevaldi ha uppburit. Älvdalen har en separat summa, för vilken ej en sådan kvittens gives. Måhända har där varit annan uppborädsman.

Settingarna ha undergått vissa förändringar i sina resp. områden under den tid längderna omfattar. Till Sollbygge setting räknades i början förutom hela nuvarande Sollerö sockens område även hela det nuvarande Vänjan, alltså bygden både söder och norr om Vänjansjön. Settingsindelningen förekommer sedan icke förr än i 1571 års uppskattningslängd. Då räknas Sörömsjöns byar till Soll men Vänjan norr om sjön till Vika setting. Denna kallas i 1539 års längd Strandbygge setting och omfattar då Vika och Utmeland samt den lilla begynnelsen till Vinäs by, som antecknas under Utmeland. Morkarby setting omfattar i äldsta längden bebyggelsen på västra Älvstranden från och med Lisselby och Morkarby till och med Gopshus. I sista längden ha även tillkommit Östnor och Kråkberg samt de nu försvunna småbyarna på ömse sidor om älven upp mot nuvarande Älvdalen. Begynnelsen till nuvarande Öna skönjes. Bonäs setting innefattar Bonäs och nuvarande Vämhus. I sista längden har den samma område, men Vämhus har nu fått företrädet att ge sitt namn åt settingen. Östbygge setting har hela tiden samma område som denna del av socknen har än i dag. Älvdals setting omfattade i första längden bebyggelsen på älvens östra eller rättare norra strand från och med Kråkberg till och med Asen och därjämte Oxberg och Eversberg. Detta förändrades sedan, som förut nämnts, så att settingen kom att omfattar det nuvarande Älvdalen samt Oxberg.

BEBYGGELSEN OCH BYARNA.

Längderna ge en god föreställning om bebyggelsens utsträckning på 1500-talet. I stort sett är den fördelad som än i dag. Färnäs, Bonäs och Vika voro socknens största byar då som nu. Morkarby, Utmeland, Kråkberg och Östnor voro också betydande byar liksom Bärgharlås, Noret och Nusnäs. Bonäs har troligen drabbats av någon olycka under perioden, ty den har 58 skattebönder år 1550 och är störst i socknen, men vid taxeringen till Älvsborgs lösen upptagas blott 25, eller mindre än hälften. Orsaken var väl farsof, missväxt, eldsvåda eller så allmän fattigdom, att hälften måste gallras ut så som allt för utarmade att utgöra skatt. Jag har dock icke funnit någon ledning för att bedöma, vilken av dessa, som var den mest antagliga orsaken.

Tre byar i Mora uppkomma på 1500-talet och äro socknens yngsta; de äro Vinäs, Isund och Öna. Vinäs är en kolonisation från Utmeland. Som förut är nämnt, upptagas i första längden två bönder »i Venis» under Utmeland. I sista längden har Vinäs tio bönder. Ännu i dag har emellertid ett antal bönder i Vinäs jord i Utmeland, sammanförd i en trakt med namnet »Vejnaskällakern», d. v. s. Vinäskarlarnas åker. Det är samma jord, som behållits allt sedan utflyttningen på 1500-talet, därom är intet tvivel.

Isund nämnes 1550 med två grannar och har tolv år senare sju grannar men är borta 1571. Är det en olycka här som i Bonäs, eller föres byn upp i samma längd som Vika, varifrån den ursprungligen bebyggts?

Ön, numera Öna hade 1531 en bebyggare och 1569 sex.

Beträffande Vänjan är att anteckna, att nu så betydande byar som Landbobyn och Finngruvan icke finnas vid denna tid. Den förra är en utflyttning från Gävunda, som påbörjas först under 1600-talet, liksom även Finngruvan under samma århundrade får sin första bebyggelse genom ett par finnar som slå sig ned där. I detta sammanhang må nämnas att Myckelåsen, som ligger ett par kilometer norr om nuvarande Finngruvan, då var by med upp till sex grannar. Den är nu sedan länge fäbod.

Den märkligaste förändringen i bebyggelsen förefaller mig att vara försvinnandet av några småbyar på ömse sidor om älven ovanför Långlet och Östnor och nedanför Gopshus och Garberg. De äro icke

mindre än fem, nämligen Läde och Hökberg på södra sidan om älven och Spjutmo, Björka och Sättra, nuvarande Säs, på norra sidan. Läde och Sättra hade 1571 vardera fem grannar, Björka hade också tidigare fem grannar. Åsen, sannolikt Krängåsen, beboddes av en änka 1571. En Britta på Dalen 1539 torde ha haft sitt hem i nuvarande Gutdal, en fäbod liksom Krängåsen. Dessa småbyar ha nu för länge sedan upphört att vara fasta boplatser, då jag ser bort ifrån, om någon under de sista åren bosatt sig där som skogsarbetare.

Dessa trakter kring älven ha tydligen varit föremål för tidig bebyggelse. Så länge beteskulturen, understödd av svedjandet, varit betingelse för bosättning och utkomst, ha dessa byar kunnat hålla sig, men i den mån åkerbruket blev förutsättningen för utkomsten, fann man jordmänen där för mager, och befolkningen drog sig till de stora byarna. Det kan också tänkas, att de stora byarna trängde de små. Markerna inne i skogarna togos i besittning för fäbodbruket, varvid de stora byarna hade ett övertag. De hade fast ordning för hävdande av betes- och slätterrätt och kunde genom de mångas övermakt göra det trängt för de små. Hur stora skogarna än voro, så blevo de upptagna, och man kan nu se, att de sist tillkomna byarna, t. ex. Vinäs och Isund, tydligen ha haft det krångligt nog att finna lämpliga fäbodställen, sedan de äldre byarna Utmeland och Vika tagit för sig brorslotten.

På Östbygge settungen voro Fäsås och Fu bebyggda under hela perioden, Fu med upp till 6 grannar. Fäsås blev sedermera fäbod under Färnäs.

Säbbenbo, känd därför att den på 1600-talet spolades bort av älven, hade en bonde i Boda, Fissareboda som stället kallades.

Någon enstaka skogsbyggare förekommer, såsom i Ryssa, Axi och Tiberget, (»Tibergets-Lasse»), samt Selbäck.

Både Vänjans nuvarande kyrkoby och Evertsberg voro vid denna tid goda bygdeenheter, synbarligen stadda i rask utveckling. Vänjan (norra) har i första längden 10 skattebönder och Evertsberg 12, men i den sista har den förra byn 37 och den senare 30, en rask utveckling på omkring 30 års tid. Villkendera som helst av dessa byar kunde tydligen erbjuda Gustaf Vasa goda stödjepunkter vid hans färder i trakten vintern 1520—21.

Trakten kring övre Vanån, nuvarande Nornäsbygden, var på denna tid icke tagen i besittning för fast bosättning.

Kunna vi sålunda över den nu berörda delen av området återfinna de gamla byarna och även de smärre bosättningarna, så finnes det emellertid ett par trakter, där detta icke låter sig göra, åtminstone icke så vitt jag vet. Det är ifråga om Soll och Vika. Soll företer en typ, där byar försvunnit och nya uppkommit, utan att man kan avgöra var de gamla stått annat än gissningsvis.

Den nuvarande kyrkan står på öns dominerande höjdräckning. Bebyggelsen har varit tät på denna i norr och söder gående höjd samt på slutningen norr och väster ut, i den senare riktningen ned mot den ängsmark, som utgör Norrvikens fortsättning söderut och som avdelar öns västra, mindre fruktbara del från dess huvuddel. Bebyggelsen sydost om kyrkan är den yngsta med bynamn slutande på -bo, ehuru en och annan gård finnes här redan på 1500-talet. Läget för det gamla kapellet, vars grundmurar ännu finnas kvar, torde utvisa bygdens centrum på 1500-talet.

Från den äldsta till den yngsta längden sker en betydande förändring och förskjutning av bebyggelsen eller åtminstone av bynamnen på Soll. 1539 bo två bönder i Soll, sannolikt den äldsta boplatsen på ön, antagligen någonstädes på höjden, kring vilken bebyggarna grupperat sig. De tre »arven», Bengts-, Haralds- och Amunds-, äro kvar från första längden. Likaså kvarstår Mycklebyn, som betyder Stora byn, och Vickelsbyn. Men Ovanmyra är borta, så att bara Utanmyra återstår. Här har varit en myra, en kärrmark, med bebyggelse ovan och utan, d. v. s. nedanför. Myren mellan byarna har väl under tiden blivit odlad så att den icke längre förblev en skiljande terräng mellan två byar. Och sedan har den ena byns namn besegrat den andras: av två byar blev en, Utanmyra. Orkarleby och Vikaled ha försvunnit eller gått upp i nya byar. Sådana äro Gruddboda och Rotlagen. Det finnes inga skiljande skogar eller impediment här, utan bebyggelsen har kunnat utveckla sig fritt.

Sydöstra delen av ön har, som sagt, bynamn, som sluta på »-bo» eller »-boda», tecken på yngre bebyggelse genom förutvarande fåbodar. I Bengtsarvet bor 1550 en Olov Bram och 1569 en Brams Lasse, sannolikt en son till den förstnämnde. De ha sannolikt först bebyggt Bråmåbo, som av dem fått sitt namn.

Samma omflyttning av bebyggelsen efter fortgående odling kunna vi iakttaga i Vika by. Här har en stark förkovran ägt rum, ty då den äldsta längden har blott 19 bönder, så har den yngsta 43, mer

än fördubbling alltså på i runt tal 30 år. Väsastryelsen var tydligen god. De fem första längderna urskilja icke »byklasarna» i den växande byn. Man märker blott, att namnskicket utvecklats, så att t. ex. Lars- och Jansönerna kunna skiljas från varandra genom tillagda förnamn, (släktnamn).

I 1669 års tiondelängd uppgivas två bönder, den ene Nils Larsson och den andre Ingilz Larsson bo i Söderby. Denna Söderby återfinnes icke i 1571 års längd, som eljest är fullständig på underberäkningen av gårdsgrupperna i byn. De första bebyggarna ha med all sannolikhet bosatt sig på högmarken vid siljansviken Finsarvikens innersta och södra del, söder om Björnåns mynning och fram emot nuvarande Söderbyn (Sudibym). Här torde de åtta bönder ha bott som i sista längden räknas till huvudbyn Vika. Längre i sydväst på en annan höjd stod den nu försvunna Keffebyn, vars tomplats gamla personer ännu kunna utvisa.

Limholm, Kånåhol och Tomtbyn äro alljämt bebyggda, medan Koppol är helt borta eller har fått annat namn. Tomtbyn torde vara urhemmet för den i Mora vida spridda Tomtsläkten. Förutom den gamla ursprungshyn äro Keffebyn, och Tomtbyn sannolikt äldst. Namnen på »-by» tyda därpå. Möjligen har Kättbo i nuvarande Vånjan något att göra med Keffebyn. Kättbo skulle ha kunnat vara fåbod till byn.

Kättbo är en ung by. Den hade endast två skattebönder 1539 och åtta 1571.

NAMNSKICKET.

Längderna ge oss ett fullständigt besked om personnamnskicket i orten på 1500-talet. Namnskicket i Dalarna är skiljaktigt från vad som gäller i landet för övrigt. För närvarande är det i fullkomligt upplösningstillstånd, då inga regler gälla eller följas. Man kan säga att så var förhållandet även under 1500-talet. Den tiden var en övergångstid, liksom den nuvarande. Ur 1500-talets osäkerhet på området framgick emellertid en fast form för namnbruket, och denna följdes ända tills för 30, 40 år sedan, då den nuvarande upplösningen började.

Detta speciella dalanamnskicket, som våra 1500-talslängder visa början till, var i sin fulla utveckling under 17- och 18-hundratalen följande: 1) dopnamnet, ett enda, 2) fadersnamnet med tillägg av -son för sönerna och -dotter för döttrarna, 3) ett släktnamn, någon

gång gårdsnamn, som sattes främst i namnet. Sålunda t. ex. Tomt Per Larsson, Bälter Anders Persson, Rull Margit Andersdotter, Knuts Anna Svendsdotter. Dopnamnet stod alltså som det andra i namnraden, fadersnamnet som det tredje och släkt- eller gårdsnamnet som det första. Beträffande släkt- eller gårdsnamn så följde namnen som släktnamn, men ändrades någon gång, vanligen av den anledningen att en ung man gifte sig till en förmögen familj, vars släktnamn han antog, helst om han äktade en dotter med vilken han bosatte sig i familjens gård. Men någon allmän sed var det inte. Regel var att faders släktnamn bibehölls. Regelmässigheten i detta namnskick var så allmän på 1800-talet att i en skattelängd på tusentals namn det var ytterligt sällsynt att finna ett annorlunda beskaffat namn, naturligtvis med undantag för s. k. ståndspersoner och en eller annan nyligen inflyttad. De nyinflyttade bland allmogem lade dock vanligen om sina namn efter ortens sed.

Gå vi tillbaka till längderna, så finna vi att dopnamnen voro vackra och omväxlingen påfallande. Som exempel anföras: Jöns, Nils, Lars, Jon, Engelbrekt, Halvar, Björn, Henrik, Olov, Sven, Örian och för kvinnorna Anna, Barbro, Kerstin, Karin, Elin, Brita, Gudelig och Abluna. Sällan anföras blott dopnamnet; vanligen är även fadersnamnet angivet, t. ex. Lasse Joensson. Då det är en kvinna, som står för gården, anges hon i regel blott med sitt dopnamn. Någon gång går förenklingen ännu längre, såsom »Änkian i Småängzbodha», alltså utan något hennes namn.

Längden för Älvsborgs lösen följer ganska sorgfälligt det uti landet då brukliga sättet att anföra dopnamnet och fadersnamnet, så vida där icke var anledning till ett yrkesnamn t. ex. Per Skomare, Jon Smed, Olof Skinnare. Någon gång kunde man tydligen inte komma till rätta med mer än dopnamnet, utan man nöjde sig med t. ex. Tibergs Lasse d. v. s. man tillfogade boplatsen. I skattelängderna neråt landet använde man på denna tid i små byar endast dopnamnet i uppskatningslängden. Här synes förrättningsmannen ha bemödat sig att bringa namnbruket i överensstämmelse med skicket landet över. Detta var till och med för adeln först dopnamnet, så fadersnamnet med tillägg av son resp. dotter och för hantverkare yrkesnamnet. För adeln tillkom släktnamnet sist.

De tidigare längderna uppvisa en så mycket brokigare provkarta på olika namnformer. Jag anför från Kråkberg — sid. 53 — förutom

de vanliga namnen med dopnamn och fadersnamn, Stiku Karin, Rulle Joen, Rulle Lasse, Per Smid, Oluf Knag, Hårdz Kirstin, Koffre Suenn, Rulle Anders. Förutom den vanliga formen med dopnamn har man här två namnformer, dels den från Tyskland hämtade med släktnamn efter dopnamnet, Per Smid, Oluf Knag, dels den blivande speciellt dalska med släktnamnet före dopnamnet, Stiku Karin, Rulle Joen o. s. v. Någon enstaka gång finner man den sedermera rådande namnformen fullt utbildad, t. ex. Gute Lass Nilsson, Skorde Per Ersson, TomteNilsLarsson. Detta blev, som sagt, den namnform som slog igenom.

Detta skedde ofta på så sätt att ett släktnamn som tillfogats efter dopnamnet flyttades framom detta. Här för finnas många belägg, men jag anför endast två av vilka det ena anknyter till en historisk händelse.

Biskop Peder Swart berättar i sin Gustaf Is krönika om en bonde, tillika länsman, i Mora, som hette Joen Koffre, i vars hus en av Kristian Tyrann mot Gustaf utskickad hantlangare Niels Westgöte blev ihjälslagen av en vän till Gustaf Vasas. Denne Joen Koffre återfinnes som bonde i Morkarby i 1539 års längd. Den tidens länsmän voro bönder, som hade att stå överheten till handa i orterna. I 1550 års längd förekomma Johan Koffre, en Koffre Peder, en Koffre Nisse, och en Koffre Erik, sannolikt söner eller andra släktingar till den Joen Koffre, som är med i Gustaf Vasas historia. Sedermera förekommer Koffrenamnen på olika håll i längderna och är väl samma släkt som den ännu förekommande Kuversläkten.

Det andra fallet är släkten Ekmark i Isund. Namnet tyder på att det icke uppkommit i orten, utan är importerat. Jag har dock icke träffat någon av släkten, som vet varifrån det kommit. Det har fallit i glömska. Kyrkoböckerna ge emellertid klart besked om saken. En f. d. mönsterskrivare Petter Ersson Ekmark kom i Siljansfors bruks tjänst och bodde i Vilka som försändare för malmskeppningen till Siljansfors. Han dog 1754. En hans son gifte sig till Isund och forplantade släkten. Släktnamnet Ekmark har enligt ortens sed flyttats till början av namnet. I stället för Per Ekmark blev det t. ex. Ekmark Per Persson. Nu har emellertid åtminstone en del av släkten återgått till den form, som användes av stamfadern, d. v. s. satt släktnamnet Ekmark efter dopnamnet.

I längderna återfinna vi de allra flesta sedermera brukliga släktnamn i en eller annan form, Tomt, Rull, Häll, Sticka, Stam, Ribb (I Våmhus och Älvdalen) Bogg (Bagge) o. s. v.

Genom namnen få vi kännedom om ett par yrken som nu äro utdöda för länge sedan. I 1539 års längd förekommer en Jöns Beltare (Bältnakare) i Bergkarlås. I 1569 års längd har byn två personer som ärvt åtminstone namnet, Bengt och Per Bälter. Sannolikt är det två söner. I sinom tid sättes Bälternamnet före dopnamnet och så ha vi den Bältersläkt, som ännu lever i socknen. Än mera gävt är ett yrke som en man i Heden, Våmhus, har. Han är nämligen, i 1569, stålbågesmed. »Jon Ers stålboigesmed.» För morafolket var krutet ännu icke uppfunnat. I striderna mot främmande inkräktare användes ännu armborstet, pilbågen; med den kördes danskarna bort. Och vid jakten var bågen ännu det enda skjutvapnet.

Jag erinrar mig i detta sammanhang ett av min far återgivet uttryck av älvdalskarlarna. Morakarlarna skulle vid tiden för Gustaf Vasas resning ha lagt bort bruket av båge, så att de saknade färdighet i vapnets hanterande. De tvivlade på att kunna träffa dansken. Men älvdalingarne bemötte deras klenmod med frågan: »ulir int ir ittå danskan, då ig al ittå furufnatten?» Det är uttytt: »Skulle inte ni träffa dansken, då jag kan träffa furufnatten?» Furufnatten är ekorren.

Innan jag lämnar detta intressanta kapitel vill jag nämna, att jag överraskats av att ett liknande namnskick använts och delvis ännu användes på de av svenskar bebodda öarna vid Estlands kust. Det beskrives närmare i ett i Reval 1855 utkommet arbete »Eibofolke oder die Schweden an den Küsten Ehtlands und auf Runö» av C. Russwurm, två delar. Man finner släkt-gårdsnamn som Brusas, Knuters, Erkurs, Ullis, Dansåker o. s. v., och likheten med dalaförhållanden är slående med ett namn som Skas Andrus Matsson.

GAMLA SKATTEFORMER.

I 1539 års skattelängd har bevarat dels en skatt, dels även ett sätt för uppbördens som sedermera försvunnit. Båda torde vara mycket gamla, men hade nu överlevat sin tid.

Skatten ifråga var en naturaskatt, som utgjek i ekorrskinn. Sannolikt var detta den äldsta formen för kronoskatt härifrån bygden. Gråverk var ett ute i Europa eftersökt pälsvverk, och det kunde leveras från denna bygd, innan ännu någon penningrörelse kommit till stånd. Lätt var det också att frakta långa vägar.

Denna skatt kallades »skoghe skatt» och är i äldsta längden en

kollektivskatt att betalas bondelagsvis, uppdelad på settungarna, på Solbygge settung mest eller två timber. Att döma härav skulle skattekraften varit störst på Soll, som fick leverera två timber på sina åtra bondelag, medan Östbygge settung med sina tolv bondelag levererade endast ett timber och två belger och Älvdals settung med sina elva bondelag ett timber, 16 skinn. Ett timber är fyrtio skinn, Beteckningen belg torde avse detsamma som skinn. (Se Sv. Akad. ordl. B 4,753.) De senare längderna upptaga skatten i klump för hela sockenområdet, år 1550 nio timber och år 1562 nio timber 32 skinn.

Om, såsom det är antagligt, skinnen icke löstes med pengar utan utgingo in natura, så ha vi här en förklaring till pilbågens allmänna bruk vid denna tid i dessa bygder. Det var ett varje höst återkommande besvär att i skogarna skjuta några hundra ekorrar, vartill bågen av ålder var redskapet. Sannolikt var det Älvdals settung, som hade lättast att i sina stora skogar åstadkomma varan och överlåta sitt överskott åt de andra mot lämplig ersättning, kanske i form av andra varor. Åtminstone har den föreställningen varit gängse i den centrala bygden i Mora, att älvdalingarna varit mästare i bågskytte. Här för talar den utsaga av min far, som jag förut anförde.

I 1539 års längd förekommer uppdelningen i bondelag, med en bondelagsman i spetsen. Bondelagen bildade tydligen enheter, som skulle svara solidariskt för skatten till uppbördsmannen. För att enheterna, bondelagen, skulle bli möjligtast jämgoda, sammansattes de av bönder med skiftande bärkraft, varvid man icke höll sig strängt till byn eller området. Bondelaget plockades ihop så, att bondelagsmannen skulle äga möjlighet att taga ut skattebeloppet, som i regel var lika för vart bondelag. Varje enskilds andel var dock klart utsatt i längden. Någon gång kunde ett bondelag, som trots utjämningen mellan lagen var starkare än andra, få ett litet pålägg. Detta hände med ett av bondelagen på Soll med Utan- och Ovanmyra som stamort. Ofare förekom det dock, att något svagt bondelag fick en lindring i sin pålaga. Detta var fallet med tre bondelag i Älvdalen.

FÖRBINDELSEN MED »LANDET».

Några anteckningar visa att befolkningen redan på denna tid ägde förbindelse med de större bygderna nedåt landet. Det heter om

någon: han »är ut på landet», är »hos sin son på landet», »är i Tuna» o. s. v.

BEFOLKNINGENS FÖRMÖGENHETSVILLKOR.

Den värdefullaste vägledningen för bedömande av befolkningens ekonomiska villkor lämnas oss av 1571 års uppskattning för uppsamlade av lösepenningen för Älvsborg. Denna beskattning var oerhörd: en tiondedel av all lös egendom. Säkerligen hade övertieten anledning att skrida till utkrävande härav med all omtanke. Det var dock blott 30—40 år, eller vad som räknas som en mansålder, sedan befolkningen i övre Dalarna gjort uppror mot kung Gösta till följd av tunga skatter för landets behov. Ingen skatt hade dock varit så stor som denna. Den var en expropriation av enskild egendom för statens räkning så klar som någon. Därtill gällde den ett ändamål, som för dalkarlarna måste kännas som perfideriskt, så liten beröring som de hade med rikets västkust, där Älvsborg låg.

Intet det ringaste knorr har hörts av från detta tillfälle, vare sig nu välståndet vuxit, så att skatten kunde bäras lättare, eller respekten för överheten tillagit, eller båda orsakerna samverkat. Värdering och uppörd verkställdes här, liksom i andra socknar i denna trakt, av kyrkoherden. Kyrkoherdarna hade den största auktoritet i bygden. Några bisittare antecknas ej såsom medverkande vid värderingen. Den företer icke desto mindre alla tecken på vederhäftighet. Varje bondes ägodelar i hela området upptecknas, även om boet ej hade annan egendom än, som Karin enka i Vinäs, en enda ko.

Denna uppskattningslängd, som tillika är taxerings- och uppborðslängd, är av det största intresse, då den, som förut framhållits, ger en utomordentligt klar vägledning för bedömande av befolkningens ekonomiska förhållanden vid denna tid. Jag skall icke söka fördjupa mig i ämnet, som jag saknar förutsättningar att behärska. Men några reflexioner rörande områdets ekonomi skall jag tillåta mig, då jag kan se det i belysningen av tillståndet i min ungdom, d. v. s. 1870-talet och åren närmast därefter.

Värderingen var icke individuell, utan gick efter en generell taxa, enligt vilken en ko upptogs till 10 marks värde. Småkreaturen värderades i förhållande därtill. Egendomligt nog upptogs inga hästar. Sådana funnos dock snart sagt i varje gård. I övriga landskap i Sverige upptogs däremot hästarna, och de värderades individuellt.

Betalningen skulle ske i hårt mynt, varvid uppborðen dock godtog tiondedelen i vikt av innehåft guld och silver, likaså av dalerstycken. Sedelmynt äro en långt senare tids uppfinnning. Myntför-sämringen vållade besvärigheter. Tre olika penningssorter förekomma, nämligen K. G: Mjinnth, K. E: Mjinnth och K. M: Mjinnth, d. v. s. kung Gustafs mynt, kung Eriks mynt och k. maj:ts mynt, det sistnämnda den regerande konungens, Johan III:s mynt. Kursen för varje slag är icke angiven i Morauppborðen, men den finnes i andra, t. ex. i Leksand, där kung Gustafs mark gäller 12 öre, men kung Eriks blott 9 öre.

Vi möta i längden en jordbruksbefolkning av småbönder, ungefär lik den, som nu, 350 år senare, lever i bygden. Något värde för fiske, som förekommer i andra landsdelar, upptogs ej. Då som nu fiskades litet till mans, som det föll sig. Ej heller för bergverksprodukter är något värde upptaget. Man skulle kanske kunnat vänta sig något i den vägen i Älvdalen, där myrjärntillverkning säkerligen bedrevs, liksom långt senare och fram till våra dagar. Men denna industri var för obetydlig att tagas med. I hela öster- och väster-Dalarna var det, enligt Hans Forsells sammanställningar, endast i Gagnev, som det innehades ett skeppung järn. Kreatursbeståndet för varje hushåll var i genomsnitt för hela Moraområdet drygt fyra kor, något mer än ett ungnöt och av får och getter mellan tre och fyra av vardera. Man finner bönder litet varstades, som ha 8—10 kor, 12 får och lika många getter. Även större besättningar finnas. Jag överraskas att finna norra Vänjan, som i min ungdom räknades som en mycket fattig ort, stå över medeltalet, så att man där hade mer än fem kor per hushåll, fem får och litet mindre getter. Man hade i Vänjan i medeltal 14 marker koppar i varje gård, och var fjärde bonde hade icke obetydligt med silver. Det uppskattade värdet av den lösa egendomen, 82 mark för bonde, går åtskilligt över medeltalet för hela området, 73 $\frac{1}{2}$ mark, och då skjuter ändå kyrkoherdens, nere vid sockenkyrkan, stora förmögenhet upp medelsiffran.

Av de stora byarna var Vika fattig. Den hade i medeltal för var bonde blott 3 $\frac{3}{4}$ kor, $\frac{1}{2}$ ungnöt, 2 $\frac{1}{2}$ får, och 2 $\frac{1}{2}$ getter, alltså betydligt under medeltalet. Vinäs var ändå fattigare, men så hade givetvis de fattigaste och ej de rikaste flyttat dit från moderbyn, Utmeland. Denna sistnämnda by är något över medeltalet med i genomsnitt nära fem kor och nära två ungnöt för hushåll.

Noret synes vara den mest välbärgade byn i Mora. Visserligen är kreatursbeståndet icke särdeles stort, men det finnes svin i var- annan gård och silver i var tredje. I medeltal har varje bonde mer än två lisspund koppar.

Svinen synas vara en kulturprodukt, som var under spridning öfver området. Östbygge settungen hade förhållandevis mycket svin, liksom Soll. Nusunäs står främst med åtta svinhållande bönder, en har sex och en tre stycken. I västra och norra delen av socknen äro svinen mera sällan förekommande. I Vinäs finnas 2, i Vika 5, men i Utmeland 13. I hela Vänjan finnes ett svin, i norra delen. I Älvdalen finnas två svin hos en bonde, det är allt. Oftast har den bonde, som har silver, även svin, båda äro tecken på välstånd. Tenn förekommer mycket sparsamt, men koppar är vanlig i gårdarna. Det är endast de fattigaste, som ej ha någon koppar.

En och annan rik bonde förekommer, mest i de centrala byarna, Noret och Morkarby. Den rikaste är Hans Andersson i Noret, som skrivs som länsman 1569. Denna titel utmärker honom som kro-nans ombudsman i orten, men han var ej en tjänsteman i våra dagars mening. Hans Andersson deklarerar 200 mark i reda pengar — sådana förekomma eljest mycket sällan — 116 $\frac{1}{4}$ lod (1,5 kg.) silver, 10 lpd koppar, 13 kor, 4 ungnöt, 14 får och 14 getter samt 4 svin, illsammans ett värde av 1,042 $\frac{1}{4}$ mark. Rikaste mannen i Morkarby var Halvar Henriksson, som ägde 77 lod silver, 120 mark pengar, 14 kor, 4 ungnöt och 15 får samt 15 getter, ett sammanlagt värde av 726 mark. Här förekommer också en bonde, som deklarerar fordran, för vilken han innehar »pant åker och ting 30 mark». Likaså en i Lilleby, strax intill »i pant för penningar åker 100 mark». Dessa äro enda fallen av detta slag på hela området.

I Älvdalen finnes en väl besutten bonde, Rasmus Nilsson, länsman 1569. Han har både silver, kontanta pengar och Älvdalens två svin, samt i öfrigt ett kreatursbestånd, som även i våra dagar skulle vara betydande, nämligen 13 nötkreatur, 27 får och 12 getter. Han skrivs en gång i Kåtilla en annan gång i Östermyckelång.

Man får, som förut är sagt, ett intryck av välstånd när man går igenom längderna. Detta förökas, om man ser på de liknande längder, som, visserligen sparsamt, äro tryckta från andra trakter av vårt land. Den här föreliggande längden uppvisar ett kreatursbestånd, som är fullt i jämnhöjd med, om icke större än vad som eljest

Summan av Mors Skatt
för vaxen i Allstredalens län

varning ————— för vaxen i Allstredalens län
3 1/2 öre

Erhölls af vaxen

Söfft ————— 12 1/2 öre

Dalor ————— 8 öre

R. S. Mjunn ————— 3 öre

R. S. Mjunn ————— 3 1/2 öre

R. S. Mjunn ————— 3 1/2 öre

Allt öfver så i församling är vaxen i län

Erhölls i län i vaxen i län i län

Går under Dag 12 Mjunn 1717

förekommer hos bondebefolkningen i landet. Ädel metall är mindre allmän, men denna är dock icke konstituerande för välståndet. Förekomsten av yrkesmän som sadelmakare, pungmakare och bältmakare, tyda på, att befolkningen kunde spendera något på sin utstyrel. Jag betvivlar att socknen sedermera kom i så god ekonomisk ställning förr än in på nuvarande århundrade.

Intrycket av ekonomisk soliditet förstärkes ytterligare när man observerar uppördsmannens stolt klingande förklaring, att han uppburit den taxerade skatten, en tiondel av befolkningens lösa förmögenhet. Det är högst förvånande, att skatten kunde likvideras prompt med den tidens ringa penningomsättning och utan de kreditmöjligheter, vi ha i våra dagar. Man får respekt för vasatidens ekonomi. Expropriationens lyckliga utgång lockade också till dess upprepande, som skedde 1613, alltså en mansålder senare, då landet hade att likvidera ännu ett olyckligt krig med Danmark. Då synes emellertid ortens tillstånd ha varit långt svagare, liksom värderingen ej heller skedde med den noggrannhet, som den föreliggande. I själva verket voro dessa lösenpenningar, liksom kyrkklockorna och de hårda skatterna under Gustaf Vasa, den betalning, svenska folket erlade för att komma ur medeltidens präst- och herresamhälle in i nya tidens nationella borgerliga samhällsskick.

FÖRRÄTTNINGSMANNEN.

Förrättningsmannen, socknens kyrkoherde, har uppenbarligen varit en kraftfull personlighet. Till hans namn Ericus Ingevaldi fogas i anteckningarna om honom namnet från hemorten, Sevallius, d. v. s. från Sevalla, där Väsby varit hans födelseort. Munktelld säger om honom, att han hade stort anseende för både lärdom och manna-mod. I Mora var han först vice pastor i slutet på 1540-talet och sedan kyrkoherde tiden 1565—1574, varefter han flyttade, först till Väster Färnebo, sedan till Orsa, där han var kyrkoherde i 24 år till 1602, då han dog i hög ålder. Flyttningen från Mora var icke frivillig utan berodde på striden om Johan III:s liturgi, som han motsatte sig. Under moratiden var han fullmäktig vid två riksdagar.

Vad som närmast intresserar oss i detta sammanhang är hans betydande rikedom. Den uppgick till omkring en tiondel av hela socknens. Både kreatursuppsättning, bohag och kontant penningtill

gång utvisa en solid förmögenhet. Varken biskopen i Västerås eller ämbetsbröderna i sådana den tidens goda pastorat som Leksand och Fellingsbro kunna i rikedom tävla med Ericus Ingevaldi. Ja, han synes kunna tävla på området även med de världsliga stormännen. Bergsmännen Olof Helsing i Surarvet och Knut Persson i Varggården, båda vid Falun, voro »de rikaste bergsmän jag påträffat», säger Hans Forssell, vilken, som bekant, gjort ingående studier i ämnet. På ett annat ställe betecknar han de nämnda bergsmännens som »bland de rikaste i Sverige». Vardera av dessas förmögenhet går dock upp till endast omkr. två tredjedelar av Moraprostens. Endast en västeråsborgare, K. M:ts solvköpare Lenard Germundsson, hade en jämförlig förmögenhet.

* * *

BETRAKTELSE OM DEN ÄLDSTA BEBYGGELSEN.

Här var min mening att stanna. Under avskrivningen och den successiva tryckningen av skattelängderna bjöd jag till att få en veltenskapsman av facket att skriva en kommentar till längderna, vilket likväl icke lyckades. Man tillrådde mig att själv skriva om dem, vad jag kunde åstadkomma. Jag hade vissa förutsättningar i min lokalkänedom. Så har jag gjort. Medan jag kommit i farten, har det fallit mig in att nedskriva något av vad jag trott mig kunna antaga om bebyggelsen av denna ort före den tid som längderna avse, d. v. s. bebyggelse och utveckling före den tid då skrivna urkunder kunna ge vägledning. För bygdens folk kan det måhända ha sitt intresse.

Av mina förfäder har mig bi bragts den uppfattningen, att Orsa skulle ha en likaså hög ålder som Mora och att Ål skulle vara den först kristnade socknen i Siljansbygden. Om detta är en tradition som hållits inom orten, eller om den tillförs av personer utifrån som spekulerat över saken, vet jag ej.

Vad som föregått bosättningen i timrade bostäder och samlingen i byalag, därom veta vi mycket litet och ha väl knappast utsikt att därom få veta väsentligt mera. Att våra förfäder invandrat från sydost, d. v. s. från slätterna nedåt Mälaren, därom torde intet tvivel råda. Rättsuppfattning och sedvänjor, liksom livsföringen i allmän-

het är likartad. Ortens starka politiska intresse, som torde ha sin rot i tider långt före Gustaf Vasas uppträdande, vittnar om gammal samhörighet med Svea väld. Rasforskarna hänföra också befolkningen kring Siljan till samma folkstam som bebod mellersta och södra Dalarna samt Västmanland.

Östra Dalälvens vattensystem har utgjort lockelsen till bebyggelse. Ödemarkerna omkring denna bygd ha endast utnyttjats som betesmark och till ängs- och myrsätter. Till en början var det betet utmed sjöarnas och vattendragens stränder samt fisket, som voro förut-sättningarna för uppehållet. Senare kom möjligheten åkerbruk, sädesodling. Fiskeställen och slättermarker blevo tidigt utnyttjade. De äldsta bevarade rättshandlingar från orten äro från 1400-talet och röra fisket vid Ryssåns utlopp i Siljan och slätterängar i skogstrakterna mellan Mora, Rättvik och Orsa.

Vid stigande folkmängd sökte bosättningen den bästa marken, även om den ej låg invid sjö eller vattendrag. Därvid var mark med kalkstensgrund mest lockande. Där växte bästa betet, och där blev även till åker bruten mark varmest och mest fruktbärande. På Soll fanns sådan mark samt utmed gränsen mot Orsa, således vid socknens östra sida mot Orsasjön.

Av denna anledning vill jag ge Soll en tidig bebyggelse, liksom det är sannolikt att byarna närmast Orsa tidigt varit utlöpare från den befolkning, som funnit behagliga boplatser efter Digerberget ända från Skattungbyn fram till vad som blev Mora sockens centrala bygd. Kalkhalten i jorden på Mora sockens östra sida har gett den ett försteg i fruktbarhet. En kalkförekomst på västra sidan av Mora har gynnat uppkomsten av Vika by, som redan i sina fisklägen, dels i den vik av Siljan vid vilken byn låg, dels i Vänjanssjön, hade goda naturvärden.

Man bör komma ihåg, att det enda sädeslag, som odlades här vid tiden för första bebyggelsen, var korn. Andra sädeslag, liksom potatis, ha kommit i senare tid. Ännu i tiondelängden 1569 upptages blott korn. Ej heller var dikning bruklig. Sädesodlingen var därför hänvisad till höglända, av naturen utan större bearbetning fruktbara lokaler. Byarna med sandjord hade det ogynnsamt ställt för odlingen till följd av jordens naturliga karghet. De måste mera stödja sig på ängsätter och betesbruk.

Med hänsyn härtill hade byarna på socknens östra sida, liksom Soll, det bäst ställt, och där har Mora socken först fått en fast-

boende och jordbrukande befolkning. Det på Soll gjorda märkliga gravfyndet från vikingatiden bestyrker att ön sökts av byggare med den världsvana och allmänna förfarenhet som en viking representade. De västra byarna med mager jord byggdes senare, om också Morkarby var tidigt bebyggd och kom till en central ställning i socknen.

Någon organisation utöver byarna har sannolikt icke funnits här före socknandet, d. v. s. före kristendomens införande, då bygderna uppdelades i områden, lämpliga att bygga kyrka och avlöna präst. Nere i de äldre bygderna var landet uppdelat i härad för lagskipning och skattskyldighet. Jag har ej sett någon antydning till sådan uppdelning här uppe. Sannolikt har befolkningen så gott sig göra lätt betjänat sig av de rättssedvänjor, som nedärvt från förfäderna. I den män Västmanlands lagsaga kunnat genom sina lagmän nå hit, har det skett, men i regel har nog befolkningen skipat rätt sig emellan efter tradition, samvete — och kroppsstyrka.

Vid uppdelningen till socknar voro Mora och Orsa sannolikt båda från början givna att bilda prästgäll, då båda hade tillräckligt med folk därtill. Mora hade en naturlig avgränsning nästan runt om i ödemarkerna mot Norge, d. v. s. nuvarande Härjedalen och Särna, samt mot Värmland. Västerdalarnas socknande kom sannolikt på en senare tidpunkt. Mot Leksand var det också ödemarker på båda sidorna om Siljan. Leksand sköt då in en kil på sjöns östra sida mellan Mora och Rättvik. Orsa var närmare inpå. Här togs gränsen i skogsområdena på vardera sidan om Orsasjön.

I folksågen har man även i fråga om Mora berättat, huru en ox med förbundna ögon gick, till dess han stannade och så utvisade platsen för kyrkans byggande. Så har det nog ej gått till. Området var visserligen väldigt stort. Den täta bebyggelsen var dock koncentrerad nere kring sjöns och älvens stränder. Det gällde att välja en plats för kyrkan, dit folket kunde komma var söndag på bekvämaste sätt. Detta var sjövägen om sommaren. Då var platsen given, nämligen någonstades vid älvens lopp från Orsasjön ned i Siljan. Den gick där i samlad ström, ty ännu långt fram på 1600-talet svängde den från Älvdalen kommande älven vid kyrkan och gick upp i Orsasjön. Stränderna vid själva älvsträngen från Orsasjön ut i Siljan voro emellertid icke inbjudande. Älvfåran mellan sjöarna var svår att befara vissa tider, när vattenståndet i sjöarna ej var överensstämmande. Vid nuvarande Saxviken hade man en god hamn, en landningsplats för båtarna, som alltid,

oberoende av ström och vind, var behaglig. Sommarvägar i vår tids mening, kommo ej till förr än många hundra år efter kyrkans byggande. Socknen delades upp i två delar, en rikare sydlig del med Östbygge och Sollbygge settningar och en fattigare med Strandbygge, Vika, Älvdals och Vämhus settningar. Den senare var till ytvidden den långt övervägande.

Man skall emellertid finna att sockenkyrkan fick ett utmärkt gott läge, som var ägnat till den samlingsplats den blev genom århundraden och som ej rubbats av vår tids eljest så genomgripande förändringar. Kyrkan nåddes bätledes från hela socknen, således från Soll, Vika och östbyggebyarna genom södra infarten; från Orsasjön med Bonäs och Vämhusgruppen av byar hade man då den fina norra infarten i den gamla älvfåran ända till Bastubacken, och från Östnor, Selja och Långlet efter älven från nordväst också till Bastubacken. Allenast Älvdalens och Vänjans folk måste söka kyrkan landvägen, men så fick också Älvdalen egen präst först av alla sårbygderna och därefter Vänjan.

Om framtidens forskning skulle bringa i dagen att Tingsnäsuddens vid Saxvikens östra sida varit tingsplats redan under heden tid, så vore det icke överraskande. Det skulle bestyrka, att bygdens centrum varit vid denna vik även före kristendomens införande.

Bynammn ge ofta anvisning om bygdens ålder. De flesta bynammn i området äro emellertid naturnamm, som ej säga så mycket som om namnen hänföde sig till kulturella ting. Något kan dock utletas ur dem. Kanske kommande forskare komma längre, än vad vi nu veta.

För att börja med traktens centrum, så var detta tydligen Morkarby. Den har givit socknen dess namn. När herdar och fiskare, som höllo till kring älvmyrningen, började röja undan den höga och täta skog, som växte i denna ganska goda sandjord, och odla korn, såsom bebyggarna på Soll och östra sidan redan länge gjort, så fingo de heta morkarlar liksom deras by Morkarby. Den stod i moren, en tjock skog. Fisket i älvmyrningen var på den tiden säkert mycket givande, långt mer än nu. Längst upp i lugnvattnet, där de hade sina fiskedon, var den längsta letan, d. v. s. den sista, längst bort belägna fiskeplatsen. Folk bebyggde platsen och stället fick namnet Långlet. På nordöstra stranden var hög brink mot älven. Det blev Östnor, till skillnad från ett äldre nor, Noret, på östra sidan av strömfåran mellan Orsasjön och Siljan. Från byn, d. v. s. Morkarby, utflyttade ny-

byggare utmed landet söderut åt Soll till, och byn som uppstod fick heta Utmeland. Vid kyrkans byggande, om ej förr, uppstod en liten by på landtungan mellan Saxviken och älven. Denna lilla by fick heta Lisselby, d. v. s. lilla byn vid Morkarby. Ingen annan by inom området kan genom namnen hävda en ställning jämförbar med den, Morkarby intar.

Från denna tidiga bebyggelse torde man få räkna en krets av fåbodar närmast den då varande bygden. Främst av dessa är Selja. Man har förut trott, att namnet skulle komma av sel, som i Norrland betecknar ett spakvatten i en ström. Numera har man kommit under fund om, att i ett sydligare område, liksom i trakterna på norska sidan, sel användes som namn på fåbod. Selja skulle då i mycket gammal tid ha varit ett fåbodställe till Morkarby. Selbäck, som också ligger nära till, är alltså jämförbart till Morkarby och Utmeland. I namnet Selbäck saknar sel berättigande i dess norrländska betydelse, då den lilla bäcken, som slingrar sig genom fåbodstället, ej kan sägas bilda något spakvatten. Två andra fåbodar av tidigt ursprung ha också sel i namnet, nämligen Busel och Ebbel, båda vid Ryssån, som vid det förra har strid ström, men vid det senare ett utpräglat spakvatten. Med Säs, som säkerligen också är en av dessa tidigaste fåbodar, är det egendomligt, att den tidens kameralister ha haft svårt att fatta dess namn. Det skrives i regel Sättra, men 1562 Gnij, som sannolikt är en tillfällighet. I folkskolan heter stället Säs och torde ha gjort så mycket länge. Sättra är troligen en översättning, som aldrig godtagits av bygdens folk.

Angående Färnäs vill jag framställa en spekulation. Man träffar namnet Färnäs som en bevislig förkortning av Färjenäs på flera ställen i vårt land. Så är t. ex. fallet ovanför Älvkarleby. Det är namn på färjesällan. Kan det icke vara tänkbart, att även här var en övertäckt över sjövikens till nuvarande utmellandslandet, innan bebyggarna fått farkoster, som kunde bemästra den strida strömmen i älven vid Noret? Det finnes ett namn som tyder på att samfärdseln, kanske före Saxvikens »upptäckt», haft hållpunkter längre ned i älvens mynningsvik. Innanför Tvärön på nuvarande Vinäsområdet har en utskjutande udde namnet Penningshar, tydande på att köpenskap bedrivits där, eller åtminstone att köpmän brukat landa där.

Av personlig anledning har jag sökt finna någon förklaring till uppkomsten av namnet Vinäs. Som jag nämnt i annat samman-

hang, är byn ung som sådan, en av de yngsta i socknen. Namnet har den icke fått som by, såsom fallet varit t. ex. med Morkarby, Lisselby och Bergkarlås, utan namnet har funnits långt förr och betecknat betesmarken utmed sjöstranden i Siljans inbuktning mellan Tvärön och ett näs i nutida mening, Kartnäs, nära Sollandet. Här var nämligen och är fortfarande en god naturlig gräsmark, liksom även i den ravin, som mitt i bukten mynnar ut i sjön. Namnet har alltså intet att göra med näs i nutida mening.

Detta egendomliga »näs»-namn finnes hos en hel rad byar i Mora och även elfjest kring Siljan, såsom Bonäs, Färnäs, Nusnäs. Jäm-sides härmed finnas många namn på näs i nutida mening, sannolikt av senare ursprung. I den avlägsna tid, då dessa namn uppkommo, synes icke ordet näs ha varit förbundet med en utskjutande udde eller land i sjön utan kunde avse en sjöstrand helt enkelt.

Sedan återstår första delen av ordet, nämligen vin. Jag har trott, att det skulle gå tillbaka till på ett urgammalt ord vin = betesmark, som går igen i vissa namn t. ex. Björgvin, nuvarande staden Bergen i Norge, som betyder betesmarken vid berget. Här skulle det bli betesmarken vid sjöstranden. Språkmännen av facket göra likväl svårigheter, då ljudlagarna icke gå ihop med en sådan sammanställning. Det korta i:et i vin skulle nämligen enligt dessa lagar förbliva ett oförändrat kort i även i dalspråket. Någon av dem finner härledningen från vide sannolikare. Emellertid finner man ingen antydning därom vare sig i folkspråket, som bibehåller gamla former, eller i gammal skrift. Folkspråket har bibehållit d i videbusken, »wejdbostjen», men man har aldrig en antydning om »Wejdnes».

Emellertid har dr Lars Levander fäst min uppmärksamhet på, att det i Älvdalen på gränsen till Särna finnes en vidsträckt betesmark, som heter »Wainet» och som ligger upp mot Vinvallen i Särna. Även på andra håll i vårt land finnas »vin»-namn (med långt i), som ursprungligen synas ha betecknat en (vidsträckt) gräsmark, t. ex. *Vinö* (ö i Lofta, Kalmar län), *Vinbalsen* (torpställe i Timmelse, Älvsborgs län). Forskarna torde här ha en ännu olöst uppgift.

Ett namn som förekommer mycket ofta som bestämning är »myckel», såsom Myckelbyn på Soll, Myckelåsen i södra Vänjan, Myckelmyr, Myckelberg o. s. v. Ännu begagnas »myckel» i folkspråket men blott i meningen »många», ej »stor», såsom betydelsen tydligen var, när dessa namn gävos. Det förefaller mig, som om namngivningen på »myckel»

skulle ligga långt tillbaka i tiden. Jämför Mycklagård, Konstantinopol, under vikingatiden.

Ett namn, som äger sin märklighet, är Sollerön, eller Soll som jag tycker är bättre, och som jag därför begagnat. I folkmun heter ön Sold med samma o-ljud som i sol eller blod. Jag har redan nämnt att första längden har ett namnminne från den första boplatsen på ön, i det att två bönder upptogs bo i eller på »Soll». Jag hemställer om återgång till Soll med det gamla uttalet av o-ljudet. Sollerön är en onödig modernisering.

Namnet är använt för de största öarna i en grupp av sjöar, bland vilka Siljan har ett centralt läge. Förutom i Siljan finnes i Fämunden i Norge ön Solleröen, i Amungen ön Sollen, i Kårtbosjön Soll, i Vässman Sollen, i Amänningen Sullerön. Jag överlämnar åt språkforskarna av facket att närmare utreda namnets ursprung och utbredning. Men jag kan ej neka mig att framkasta hypotesen, att Sollen i Siljan är den äldsta i sin grupp och att bebyggarna i byarna i Östbygge settungen, som över sjön sågo den vackra, höglända ön besträlad av middagssolen, gävo den namn från solen. Detta namn gavs sedan, i den mån bebyggelsen spred sig, åt liknande öar med samma belägenhet. Det förutsätter en tidig bebyggelse av övre siljansbygden. Dr Levander har hört en sägen i Älvdalen, att äldvalskarlarne skulle gett Fämundens stora ö dess namn, givetvis efter ön i Siljan. Trakten vid Fämunden var utan bebyggelse och ön saknade förut namn. Älvdalingarna färdades över sjön till Röros och Trondhjem. Det gjorde även morakarlarna. Sägner styrker mitt antagande.

Sockenområdet är nästan i avsaknad av namn med härledning från mera framskriden mänsklig verksamhet, såsom kultplatser och bynamn efter bosättaren, som äro så vanliga nedåt landet. På Soll finnes ett märkligt undantag, nämligen de tre namnen på arv, efter Harald, Bengt och Amund. De stavas varierande, men det är tydligt att de äro bosättningsnamn efter de tre nämnda personerna.

En sägen har gätt, att dessa tre namn skulle ha uppkommit på så sätt, att digerdöden, som gick i vårt land i mitten på 1300-talet, skulle ha ödelagt befolkningen på Soll i den grad, att blott tre personer, ägare till var sin gård, skulle ha funnits kvar, och dessa skulle ha givit var sin by dess namn. »Det rökte blott tre rökar på Soll», heter det. Denna sägen anser jag osannolik. Den är en senare tids fabulerande på de tre bynamnen.

Vore det så, att de tre gårdarna blivit stamsäten för en ny befolkning på ön, skulle denna givetvis ha tagit ön i besittning, och de respektive byarna borde ha varit stora byar. Så är ej faller efter våra längders vittnesbörd. Jag betvivlar att digerdöden gjort svårare härjningar i området i fråga. Den skulle då ha gett bygden en knäck, efter vilken dess folk ej kunde ha rest sig till den kraft den utvecklade under frihetskrigen.

Namn med ändelsen arv på byar eller gårdar förekomma icke eljest i övre Dalarna med undantag av Arvet i Ore socken. Arvnamn förekomma däremot mycket ofta i bergslagen och på Gotland. De antagas ha inkommit under medeltiden. Jag är böjd för att det var enstaka bosättningar utanför de förutvarande större byarna, som med namnet ville beteckna en självständig ställning utanför de samfälligheter som byarna utgjorde. Jag har redan nämnt att ön har ännu ett bynamn efter en personlig bebyggare, Brämåbo efter en Olof Bram eller Brams Lasse, eller snarare båda. Bland de smärre byar, av vilka Vika stora by består, äro ett par, som ha namn efter bebyggarna. De äro Perushol, d. v. s. Pershol och Olshol.

Medan tanken rör sig i denna bygd vill jag framföra en åsikt angående namnet Isunda. Jag har redan hemställt om att gå tillbaka till den ursprungliga formen Soll. Med än större fog borde vi kunna få rätta till stavningen av byn Isunda till det ursprungliga Isund. Byn stavas Isund i längderna. Isunda är en simpel form, som insmugit sig senare, när vet jag inte, men den användes ej av folkets tunga. Isund är ett vackert klingande namn, vilket man icke kan säga om Isunda. I likhet härmed borde det bekanta Gesundaberget också återgå till Jesundberg. Det heter i bygden »Jesundbjär».

Utanför den krets av namn, som här berörts, finnes en annan grupp, nämligen namn på sjöar och berg, som jag står frågande inför och som jag väntar på att språkmännen och bebyggelseforskarna se till, vad de kunna ge för upplysningar om. Ett par exempel skola angiva vad jag menar. Namn med sammansättning av gard, i nu språket gård, förekomma mycket allmänt. Byn Garsås kan ställas först. Dess betydelse är ju lätt funnen, nämligen äsen med gården. Garberg är namn på en by i Älvdalen. Den ligger vid ett berg med samma namn. Villkendera av dem båda som kan styrka första åtkomsten till namnet är ej gott att säga. Garsjön d. v. s. Gårdsjön är ett ofta förekommande namn på sjöar, där det varken nu eller i

mansminne funnits någon gård. Sammanhanget med gård är där svårförklarligt. Sjönamn på skepp förekommer då och då, vanligen Skepphussjön, i folkmun Skipussjön. Det skulle tyda på att namnet kommit av, vad vi nu kalla båthus. Detta styrkes av dr Levander, som anför, att man ännu åtminstone i Brunnsberg och Evertsberg, använder benämningen »stjppaus» för båthus. Här ställes frågan: vid vilken tidpunkt kallades även en så liten farkost, som kom till användning i dessa små skogssjöar, skepp? Genom svaret skulle man få veta något om tidpunkten för bebyggelsen. Skepphussjön finnes i Vänjansjön. Där är nu ingen landningsplats för båtar, skepp, men det kan ha hänt att den befolkning från Siljansbygden, som först utnyttjade den rika fiskstillgången i Vänjansjön, byggde båthus för sina båtar där.

Bakom dessa frågor skymtar en annan och större. Före kornodlingen funnos här människor, som levde av fiske, jakt och boskapskötsel. Då var det sannolikt en starkare bebyggelse inne i skogsvidderna. Möjligen hade de gårdar och skepphus, vilka voro försvunna långt innan någon skattelängd registrerade dem. Med kornodlingen började svedjebruket, och efter hand drog sig folket tillsammans i byalag vid sjön och älven, dock med svedjebruket i skogarna som hjälpbruk. På så sätt skulle det vara samma folkstam som bebod trakten, som den som först tog den i besittning. Är denna skissering riktig? Eller var här i skogarna ett jägar- och herdefolk, som levde sitt liv i avskildhet och trängdes undan av söder ifrån kommande åkerbrukare? Jag hoppas livligt att forskning och spekulation skola ge några ledtrådar till besvarande av dessa och liknande frågor.

Två register äro utarbetade till boken. Det första rör byar och gårdar eller fåbodar och avser att lätta sökandet efter ett visst ortnamn. Det andra upptager släkt- och yrkesnamnen. Några konsekvent genomförbara regler ha ej kunnat följas, särskilt i fråga om sista registret. Likväl kunna de bli till gagn. Av person-namnregistret får man en översikt över då brukade släkt- och yrkesnamn inom området.

Den uppmärksamme läsaren finner att mina reflektioner röra blott en del av området. Detta är helt naturligt, då jag känner blott den centrala och sydvästliga delen därav. Beträknelserna äro exempel på de tankar, som kunna väckas vid genomseendet av de gamla papperens innehåll.

* * *

Till sist har jag att framföra ett förbindligt tack till kammararkivets tjänstemän, som gått mig tillhanda med råd och råd, och till fröken Anna Göhle som med tålmod och noggrannhet verkställt avskrifterna ur de svårtydda, ofta bristfälliga och illa medfarna akterna.

Västerås i sept. 1927.

AND. PERS.

NILS STURES INSTIFTELSEBREV

DEN 3 NOVEMBER 1491, VÄSTERÅS SLOTT

Gamla papper angående MORA SOCKEN

Av Anders Pers 1927

1. Nils Stures instiftelsebrev å Herrens him-
melsfärds prebende i Västerås domkyrka.

1491 november 3 Västerås slott.

Orig., skadat i högra kanten, skrivet av Arvid Siggesson,
på pergament i Sturearkivet (förr Reg. 51, 195, 10 i
danska Rigsarkivet).

Iach Niels Stwre j Ekesiö Riddare Höffuidzma[n] paa Wester-
aars och offuer Dala Gör allom wet[er]ligit nw liffua[n]d[es] oc
saa epterko[m]mende Ath epher th[et] mij[n] elskelige Tyänar[e]
Erich Er[i]es[on] wort saa hasteliga wtaff thenna werldh kallath,
Gud alzmectog hans siel m[edh] fler[e] gode c[ri]stne syala mille-
liga aname Saa th[et] han icke fulborda kwnde. Sina gaffuor
Testame[n]t, och a[n]nat goth, for syne siel, Gwdhj til loff äro
och tiensta, som hans longlige wilie och begär war Som godom
mä[n]niskiom wet[er]ligit är, Och hans eygit testeme[n]tz breff wt-
isar Oc s[er]delis om th[e]n prebende han hade begynt wpresa
och stikta här j Westeraarss domkyrkio Aff th[et] köpegodz, so[m]
han hade sa[m]ma[n]lagdt oc köpth m[edh] th[e]n forläni[n]g oc
gaffuor, som iach honu[m] gaff och forlänte m[edh] han mik
tienthe Th[e]r fore ept[er] th[et] fornä[m]pde Er[i]ch Er[i]es[on]
dodhe myn tiänar[e], och m[edh] hans byrd saa waar tilko[m]-
me[n], ath ha[n] ey m[edh] lagh arffui[n]ge hade, th[e]r han ärfwa
motthe, ell[e]r och honu[m] jgen m[edh] nagr[e] reth ärfua kwnne
Tha haffu[er] iach mik nw th[et] pa tagith, ept[er] hans lyffue[n]de
begär och th[e]n goda troo han sielff til mik hafde, at hans gaf-
wor och testeme[n]t Serdel[is] om th[e]n prebende Skulle bliffue
orygget och widh makt hollit, Saa akter iach nw j the helget[r]e-

falloghetzna[m]pn, wprätta stykta oc fundera, ept[er] forscr[i]ffne
 my[n] älskelige tiänar[es] dödh Then prebende här j Westeraars
 domkyrke, wars h[är]re he[m]melfart til loff hed[er] oc äre, th[e]n
 helge kyrkes tienste til formeeri[n]gh Och allä c[ri]stnom siälom
 til roo lijsa och glädhæ, m[edh] Tesse ept[er]sc[ri]ffne godz, som
 äre forst twa gardar j Eckewj och Eckewj torp j Käffuärne sokn
 östan for West[er]aars j Syendegor[e]ndehärade, een gardh i Norby
 j B[er]gx sokn En gardh j Säbij, En gardh j norr[e] Radaskäl
 Oc en gard j Sändista, m[edh] th[e]n wreeth[e]n th[e]r tilliggis
 widh kyrkebyn, j Mwnketorps sokn j Ssnäffwi[n]ge härada oc
 West[er]aars biscops biscops [/] döme, En gaard som kalles Dal[e]
 m[a]rc j Jädersokn, een gaard j Eneby een gardh j Aademo,
 j Eskilstune closterssokn pa Öst[er]rekerne j St[re]gness biscops
 döme, [E]n gardh j Kyndista och En gardh j Wäsby j Almw[ä]rke
 sokn j Wpsala biscops döme Oc th[e]r til forscr[i]ffne prebendat
 yterliger[e] fwlborden och wppehälle Tha gjiffuer iach til clercken
 säthe [then pre]bende[n] j wärge skal haffua, myn gardh som
 lygger westan aana widh deyeskripe[n], huilke[n] gardh mik ic
 tilfallen m[edh] dan arff, ept[er] th[e]n makt iac h[är] haffu[er] oc
 crono[n]nes forlä[n]g, s[om] the w[er]dugeste werduge fadre ar
 lige h[är]rer och gode mä[n] me[n]jige Sue[ri]g[es] radh mik forlan
 och besiglat haffuä, ept[er] huilke, the gode mä[n] borgemestare
 och radh h[är] i Staden mik forscr[i]ffne gard m[edh] alle til gert
 til dömpht haffua ept[er] Sue[ri]g[es] och ther[is] stadslag jnuch
 lelse [et]c ffor huilke forscr[i]ffne godz och tess aarlige ränter
 Tha skal huar godh clärch Then ene äpt[er] th[e]n andr[e] som ic
 th[en]ne p[re]bende tilsäth och p[re]senter[e]t wurd[er], Til ewigh
 tiidh, wara tilplictog, wppeholle arlige aars, Thenna ept[er]sc[ri]ffne
 tiänstä Som ha[n] wil for Gudh antzswa[ra] Tree messor j hwar
 wike Then förstä om söndage[n] aff the helge t[re]falloghet, m[edh]
 eene coll[e]cte for alle c[ri]stne syälä, th[e]n andr[e] coll[e]cta aff
 alle helgen, Th[e]n andra messan om tiisdage[n], for alle c[ri]stne
 siälä m[edh] tessä, collecter, jnclina, Deus venie, m[edh] ene col
 lecte aff th[e]n helge aanda, oc fidelium, Om torsdage[n] messan
 aff wars h[är]re hy[m]melfart som altar[e]t är tilwiigdth, m[edh]
 tessä coll[e]cter, een aff Gudz ligemen, anne[n] aff wars h[är]re
 fäm wnder, trydia aff jomfrw Marie, Och sa for alla c[ri]stne
 siälä O[m]nip[ot]en[s], Om jula dagh pascha pingxdaga, alla apostol

dager, m[edh] fler[e] störst[e] högtid[s]daghar, när the falla om
arrit Tha skal messan holles aff th[e]n högtidh och amy[n]nelse
pa alle c[ri]stne sielär Och th[e]r m[edh] bed[er] iach ödmykelige
alle the werduge fäd[e]r, biscopar och godha härrar capittula[re]s
som nw j thenne tidh th[e]n helge kyrke forestaa och framdelis
radande bliffuä, At werdugx til forswara och styrke thenne pre-
bend[es] räth til th[et] bästha Och til see at sadane andelige tyän-
ste jcke wurd[er] nid[er]lagdh eller forswmath Oc thär m[edh]
rescruerar jach mich och myne arwinghe Juspatronat[us] til for-
sc[ri]ffne p[re]bende Saa ath jach j myn lyffs tiidh och the epter
mik magha och skule presenter[e] och tilskicke, huat godh klärch,
som til th[e]n p[re]bende skal ko[m]ma, och tilfält är, Ept[er] sa-
dane saker, at for sc[ri]ffne E[ri]k Er[i]ks[on] icke andr[e] laglige
arwi[n]ge haffu[er] Som forscr[iff]uit staa Täss tyl ydermer[e] wisso
och bätr[e] forwaringh Bedher jach ödmykeliga werdugh ffadher
i Gudh Här Olaff bisscop j Westeraarss och hans nad[es] Erlighe
capittel sa[m]mestadz om ther[is] Sec[r]jet[er] och jnsigle, medh
muth och myn älskelige sons Swante Nielsons Jnsczige Til stad-
festelse at henges näden wiidh Th[ette] breff, Scriffuit pa Wester-
aarss Sloth sancti Eustachij martir[is] dagh Anno dominj Millesimo
quadri[n]gentesimo Nonagessimo PRJMO

(Uppskuret för fyra sigill, av vilka dock endast det sista,
Swante Nilssons, vidsitter. En liten bit av den första sigillremsan
sitter ännu kvar; att döma av sigillsnitten ha även de två övriga
sigillen en gång varit vidhängda.)

[A tergo anteckning av samtida hand:] ORigenale prebende
Ascensionis dominj. [Därunder med senare hand arkivsignum]
P. P. P. [och] N:o 3 [samt ovan den äldsta påteckningen årtalet]
1491. [Med senare danska händer äro antecknade] Geheime
Archivet [och] Wästmanland Wästerås Landshöfdinged. Siende
Härad Kierbo sogn. Eckewi Eckewitorp [och signum] N:o 10.